

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330

І. А. Луценко,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто зміст, сутність і механізм формування процесу соціалізації економіки. Досліджено вплив соціалізації економіки на еволюцію суспільного розвитку.

Ключові слова: соціалізація, соціалізація економіки, соціалізація економічного базису.

В статье рассмотрено сущность, содержание и механизм формирования процесса социализации экономики. Исследовано влияние социализации экономики на эволюцию общественного развития.

Ключевые слова: социализация, социализация экономики, социализация экономического базиса.

Matter, substance and mechanism of forming of socialization process of economy are reviewed in the article. The influence on social development evolution of the socialization of economy is investigated

Key words: socialization, socialization of economy, socialization of economic base.

В останні десятиріччя економіка розвинутих країн вступила в епоху глобальної трансформації суспільних відносин, що виявляється у посиленні соціальної спрямованості економічного розвитку. Зміни у суспільних відносинах пов'язують з усвідомленням нової парадигми суспільного прогресу — розвитку людини, особистості з усім багатством її здібностей та потреб. За умов суспільних трансформацій відбувається природна зміна ціннісних орієнтирів. Лише ефективний механізм соціалізації економіки надасть соціуму можливість адаптуватися до цих змін і забезпечить подальший прогресивний розвиток суспільства.

Метою даної статті є розкриття теоретичного розуміння процесу соціалізації економіки як механізму розвитку суспільства. Тому безпосереднім завданням статті є аналіз впливу взаємовідносин людини і суспільства на формування і реалізацію механізму соціалізації економіки, з'ясування змісту, сутності, структури соціалізації та дослідження напрямів соціалізації економіки за сучасних умов розвитку суспільства.

Проблема соціалізації економіки досліджується багатьма вітчизняними науковцями: О. Беляєвим, А. Бебело, А. Гальчинським, Ю. Зайцевим, С. Мочерним, В. Гришкіним, С. Тарасовим, а також відомими російськими економістами Л. Абалкіним, А. Бузгаліним, Т. Заславською та ін.

У загальному вигляді історичний процес становлення і розвитку суспільства являють собою діалектичну взаємодію двох складових: матеріального базису (засобів виробництва, продуктів праці, технології) та інституційної надбудови (ментальність і відповідно до неї система цінностей, яка регулює економічну поведінку людини, а також економічні знання та інформація). Завдання розвитку полягає в необхідності започаткування відповідних інституційних змін, які будуть впливати і змінювати матеріальний базис (модернізація засобів виробництва, підвищення продуктивності праці) та пристосування нових інституцій до конкретних соціально-економічних умов на певному суспільно-економічному етапі. Природа виникнення та адаптаційні механізми інституційних змін визначаються в процесі соціалізації, під дією якої створюються відповідні умови не тільки для найповнішого задоволення потреб людини, але і для подальшого розвитку суспільства.

Вперше термін «соціалізація» застосував американський соціолог Ф. Г. Гідінгс у 1887 р. у книжці «Теорія соціалізації» в значенні як «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя» [1, с. 62]. У такому розумінні соціалізація — це процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості, що відбувається шляхом засвоєння соціальних норм, умінь, стереотипів, соціальних установок, прийнятих у суспільстві, тобто, через засвоєння соціального досвіду, людина включається в життя суспільства. Е. Дюркгейм, котрий один із перших звернув увагу на проблему соціалізації, підкреслював, що будь-яке суспільство прагне сформувати людину відповідно до наявних у неї певних універсальних, моральних, інтелектуальних і навіть фізичних ідеалів, але при цьому, ці ідеали змінюються залежно від історичних традицій, особливостей розвитку і соціального устрою суспільства.

Деякі із закордонних дослідників уявляють соціалізацію як «безперервний і нескінченний процес руху суспільства до деякого ідеального стану, уявлення про який з переходом до кожної наступної фази змінюється, і він закономірно постає в новому, недосяжному вигляді» [1, с. 71].

Термін соціалізація нині не має однозначного тлумачення й інтерпретується по-різному. Діапазон інтерпретацій розташовується від розуміння його як пасивного засвоєння особистістю певних норм поведінки до підкреслення в процесі соціалізації активності суб'єкта, його саморозвитку. Під соціалізацією здебільшого розуміють двосторонній процес постійної передачі суспільством і засвоєння індивідом протягом усього його життя соціальних норм, культурних цінностей і зразків поведінки, що дають можливість індивідові функціонувати в даному суспільстві.

Основу процесу соціалізації становлять взаємовідносини між індивідом і суспільством. Суспільство відновляється і розвивається тоді, якщо воно задовольняє вимоги індивіда, а індивід, у свою чергу, буде розвиватися і перетворюватися в особистість при виконанні та прийнятті їм вимог, пропонує йому суспільством. Соціалізація представляє процес, де людина при залученні до відповідних норм і цінностей у суспільстві може задовольнити власні потреби, узявши до уваги інтереси та потреби іншої людини, при чому ця здатність поширюється на всі форми її поведінки.

Таким чином, сутність процесу соціалізації розкривається через засвоєння та відтворення досвіду. Але необхідно зазначити, що в цьому процесі відбувається не тільки засвоєння та відтворення досвіду, але й перетворення, просування його на новий щабель розвитку. Тому, необхідно виокремити ще таку складову, як соціальна творчість, яка виступає необхідною умовою інституційних змін. Такий підхід дає можливість остаточно представити соціалізацію у вигляді тристороннього процесу, що враховує і засвоєння, і відтворення досвіду та соціальну творчість. Виділяючи третю складову процесу соціалізації у вигляді соціальної творчості, у даному випадку слід представляти її як прогресивну перетворюючу самодіяльність, що спрямована на зміну суспільних відносин, тобто це така рушійна сила, що має здатність до прогресивної діяльності, яка відбувається на основі засвоєння об'єктивних законів розвитку матеріального і духовного виробництва, та спрямована на перетворення інституціональної надбудови, що існує у вигляді системи суспільних відносин, інститутів.

Соціалізація обумовлена взаємодією численних чинників: матеріально-речових, географічних, культурно-ідеологічних тощо.

Вона вбирає в себе різноманітні моральні, релігійні і естетичні цінності і переломлює їх у просторі соціально-економічних відносин, пов'язаних з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ і послуг.

Інтенсивність процесів соціалізації залежить від економічного базису суспільства на певному історичному періоді. Економічний розвиток суспільства безпосередньо пов'язаний з процесом виробництва, який слід розглядати як безмежне зростання влади людини над природою, що знаходить свій прояв через певні заходи спрямованих на економію праці та підвищення її продуктивності. Існуючий рівень економічного базису задає об'єктивні фактори розвитку як усього суспільства, так і окремих його індивідів і соціальних груп. Тобто, спосіб праці і виробництва визначає систему координат, у якій формується і розвивається людина, що у міру свого розвитку, у свою чергу, здатна активно впливати і визначати подальші зміни не тільки в економічному базисі, але і суспільстві в цілому. Дії людей, обмежені відповідними соціальними нормами, моделями поведінки, тобто певною системою цінностей, яка, як правило, створена не цими людьми, а працею та життєдіяльністю попередніх поколінь. Отже, рівень економічного розвитку формує певне середовище, яке з одного боку, — змінюється новим поколінням та, з іншого боку, встановлює певні умови саме для цього покоління та певним способом формують його розвиток. Таким чином, важливе значення набуває аналіз соціалізації саме економічного базису (у науковій літературі дослідники оперують поняттям «соціалізація економіки»).

Соціалізація економічного базису визначається як ланка загального процесу соціалізації, що «знаходить свій вияв у становленні та розвитку тенденції, а згодом і закономірності, згідно з якою під впливом потреб виробника прискорюється процес засвоєння і використання основними суб'єктами господарювання у своїх інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства в цілому» [2, с. 15]. Згідно з іншими трактуванням соціалізація — це розвиток і посилення соціальної спрямованості у розвитку економічних систем, в умовах якого певна частина чистого грошового доходу використовується для задоволення соціально-матеріальних та соціально-духовних потреб основного суб'єкта економіки — людини. Соціалізація економіки — не стільки процес, що відбувається «під впливом потреб виробництва», скільки процес трансформації економіки, яка відбувається під впливом суспі-

льних змін [4, с. 242–243]. С. Мочерний соціалізацію економіки представляє як «процес поступового еволюційного наповнення підсистем та елементів економічної системи капіталізму соціалістичним змістом, формування і розвитку основ соціалізму» [3, с. 611–614].

Соціалізація економіки є процесом, що спрямований на всі елементи економічної системи (продуктивні сили, економічні відносини, господарський механізм), наповнюючи їх соціальним змістом. Де «соціальне» означає взаємозв'язок між індивідами, які потрібні один одному з метою досягання спільних цілей, з одного боку, та суспільством, з іншого. При цьому прагнення досягти особистих результатів має бути сполученим з інтересами всього суспільства. Такі взаємовідносини породжують певні моделі поведінки, які знаходять свій прояв в інституційній надбудові, і спричиняють зміну в економічну базисі шляхом соціалізації його елементів. Соціалізація продуктивних сил характеризується якісним перетворенням засобів виробництва, яке забезпечується шляхом використання досягнень науки. Тобто, відбуваються зміни в засобах праці (революція в робочих машинах, поява керуючих машин, перехід до автоматизованого виробництва), предметів праці (створення нових матеріалів з наперед заданими властивостями; використання нових, потенційно невичерпних джерел енергії), самої праці (трансформація її характеру та змісту, збільшення в ній частки творчості). Процеси соціалізації економічних відносин позначаються насамперед у відносинах власності (трансформація структури власності, еволюція її форм, об'єктів). Соціалізація відносин власності характеризує поєднання працівників із засобами виробництва, трансформацію структури розподілу, що зумовлює присвоєння працівниками результатів виробництва. Соціалізація господарського механізму — зміна організації елементів економічної системи у всіх сферах суспільного відтворення, проявляючись у конкретних формах господарювання, методів управління, правових норм тощо з метою досягання соціально злагодженого способу життя.

Трансформація елементів економічної системи показує, що процес соціалізації економіки з кожним наступним етапом історичного розвитку суспільства поглиблюється і ускладнюється, тим самим здійснюючи корінне перетворення суспільства, у ході якого з'являються нові відносини між особистістю і суспільством, соціальні цінності і норми поведінки. Можливість адаптуватися до цих змін вимагає ефективної взаємодії людини з суспільством на якісно нових засадах. Виникає необхідність визнання людини як най-

вищої цінності. Саме людина забезпечує складний взаємозв'язок продуктивних сил, виробничих відносин і господарського механізму. Вона є одночасно головною складовою продуктивних сил, носієм економічних відносин, суперечностей та інтересів і реальним чинником суспільства, який має приводити в дію продуктивні сили загалом, економічні відносини і господарський механізм для досягнення конкретних соціальних цілей. Таким чином, соціалізація економіки — це цільова орієнтація економічного розвитку на всебічне забезпечення потреб людини.

Еволюція суспільства розвитку вимагає прискорення процесу соціалізації економіки. Прямуючи до максимального ступеня соціалізації економіки суспільство забезпечить постійний прогресивний розвиток. На основі аналізу трансформації елементів економічної системи можна виокремити основні напрями посилення соціалізації економіки: формування людського та соціального капіталу; якісна трансформація системи інститутів, які забезпечують взаємозв'язок основних суб'єктів господарювання в усіх сферах економічного життя і, відповідно, зміна місця та ролі працівника у системі прийняття рішень через інститути соціального партнерства, соціальної відповідальності, соціальної конкуренції; соціальна орієнтація економічних основ та матеріальних стандартів існування працівника, що виражається у збільшенні частки сукупного працівника у національному доході, отже, змінах у розподілі, організації оплати праці, обсязі фонду споживання; соціальна орієнтація ринкового законодавства; поява та розвиток середнього класу, його структури, якості, ваги в економічному та політичному середовищі; динамічні зміни у системі відносин власності, зокрема трансформації форм прояву і функціонування приватної власності, виникнення та розвиток нових типів і форм власності; збільшення можливостей реалізації особистістю своїх потреб та можливостей за рахунок більш вільного доступу до послуг освіти, охорони здоров'я, мистецтва тощо; збільшення соціальної ролі держави за рахунок посилення соціальної спрямованості бюджетів розвинутих країн.

Висновок. Дослідивши зміст, сутність і механізм формування процесу соціалізації, можна відмітити, що цей процес включає в собі розвиток взаємовідносин людини і суспільства шляхом засвоєння статичного, що передається з покоління в покоління, і відтворення нового, динамічного, що створюється в процесі соціальної творчості, де при цьому одні змістовні елементи (знання) визначають динамічний початок у процесі соціалізації, а інші (цінності) — статичне, що забезпечує самозбереження суспільств-

ва та наступність його традицій, звичаїв. Таким чином, соціалізація економіки є закономірним процесом еволюції суспільного розвитку, який передбачає радикальне поліпшення якості та істотне підвищення рівня життя населення, що охоплює надзвичайно широкий спектр соціально-економічних явищ. Від соціалізації економіки залежить ступінь соціалізованості суспільства і його прогресивна динаміка.

Література

1. *Гришкін В. О.* Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія / В.О. Гришкін — Д. : Пороги, 2005. — 498 с.
2. *Зайцев Ю.К.* Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: монографія / Ю. К. Зайцев. — К.: КНЕУ, 2002. — 188 с.
3. *Мочерний С.В.* Політична економія: Навч. посіб. — 2-ге вид., виправ. і доп. — К. : Знання, 2007. — 684 с.

Статтю подано до редакції 22.09.09 р.

УДК 330.101.5

Л. В. Лебедева,
аспірантка,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА РОЗВИТОК, ПРИНЦИПИ ТА ФОРМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

Розкривається думка про еволюційність та закономірність розвитку економічної науки. Виокремлено основні прийоми та методи методологічного дослідження у конкретні періоди економічного розвитку та їх еволюційна зміна. Доведено потребу у новій парадигмі розвитку, якою може стати цивілізаційна модель світобудови разом із постіндустріальною теорією в якості можливої теоретичної бази економічного розвитку.

Ключові слова: еволюція, економічний розвиток, методологія економічного дослідження, методи дослідження.